

UDK 327(497.11)
Biblid: 0025-8555, 76(2024)
Vol. LXXVI, br. 3, str. 361–382
DOI: <https://doi.org/10.2298/MEDJP2403361D>

Originalni naučni rad
Primljen: 30. jun 2024.
Odobren: 30. avgust 2024.
CC BY-SA 4.0

Pozicioniranje Srbije u srednjoevropskom kontekstu: između „dve/tri“ Srednje Evrope

Dragan ĐUKANOVIĆ¹, Marko DAŠIĆ²

Apstrakt: Polazeći od konstituisanja posebnosti Srednje Evrope, pre svega tokom proteklog veka, autori ukazuju i na temeljne razlike koje postoje u vektorima uticaja u ovoj evropskoj regiji. U tom smislu razdvaja se grupa zemalja oko regionalne forme saradnje Višegradske grupe (V4), kao i zemlje alpskog subregiona (Nemačka, Austrija, Hrvatska i Slovenija). Sve više nastaju i razlike između država aranžmana V4 imajući u vidu njihov odnos prema napadu Rusije na Ukrajinu od 2022. godine, kao i vezano za različitu dinamiku demokratskih procesa u njima. Srbija je tokom svoje savremene istorije uglavnom imala loše odnose sa svojim srednjoevropskim okruženjem, te autori ukazuju na pojedine faze s tim u vezi posebno od početka XIX veka. Stoga je posebna pažnja posvećena i analizi aktuelne spoljne politike Srbije u kontekstu njenih odnosa sa državama i inače složene Srednje Evrope. U tom smislu, ukazuje se i na širi kontekst objektivno uspoređenih evropskih integracija Srbije, ali i na njene intenzivne odnose sa Kinom i Rusijom. U svetlu takve analize autori zaključuju da će pozicija Srbije u njenom neposrednom srednjoevropskom okruženju ostati nepromenjena i prilično otežana.

Ključne reči: Srbija, Srednja Evropa, Višegradska grupa, Nemačka, Austrija, spoljna politika, Evropska unija.

¹ Full Professor, University of Belgrade – Faculty of Political Sciences, Serbia. E-mail: dragan.djukanovic@fpn.bg.ac.rs, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0298-0164>.

² Assistant Professor, University of Belgrade – Faculty of Political Sciences, Serbia. E-mail: marko.dasic@fpn.bg.ac.rs. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4045-6523>.

Uvod

Srbija se u širem kontekstu svoje savremene istorije predominantno okretala zbivanjima i potragom za vlastitom teritorijalnošću na Balkanskom poluostrvu, a tokom značajnijeg dela svoje savremene istorije imala je prilično loše odnose sa svojim srednjoevropskim okruženjem. Takođe, nekoliko je veoma kratkih perioda kada se Srbija u srednjem veku uspešno oslanjala na svoje tadašnje srednjoevropsko okruženje usled naleta Osmanske carevine (Ćorović 2005, 334–343). Interakcije između Srednje Evrope i Srbije pod Osmanskom carevinom trajale su posebno u XVIII veku, kada se pojavljuju pokušaji ekspanzije Habzburške monarhije na Balkan, ali i kada jačaju tendencije Srba južno od Save i Dunava da ojačaju svoju nacionalnu samobitnost i obnove državnost (Đukanović 2019, 98–101). U drugoj polovini XIX veka Srbija je uspela da se proširi pre svega prema jugu, odnosno da konstituiše nove granice zahvaljujući podršci Austrougarske.

S druge strane, Srednja Evropa se nalazila, posebno u XIX veku, u internim protivrečnostima i nabojima nacionalnih pokreta do mere da je Habzburška monarhija bila suočena sa ozbiljnim vlastitim problemima na relaciji pre svega između nemačkog i mađarskog faktora, ali i sa jačanjem panslovenskih sentimentata prvenstveno kod Čeha i Slovaka, ali i Južnih Slovena (Hrvata, Srba i Slovenaca) (Rejdi 2024, 323–339). U tom smislu se može sagledavati 1918. godina i nestanak Austrougarske, kao i nastanak brojnih novih i malih nacionalnih država na njenom tlu, koje su međusobno najčešće bile u lošim odnosima. Istovremeno, u razdoblju između dva svetska rata ideje vezane za stvaranje Dunavskog saveza, kako bi se prevladale ekonomske teškoće tadašnje Velike finansijske krize, nisu uspele da zažive (Milanović 2011, 614–689). Mađarska nije bila za to, kao ni Nemačka i Austrija, iako je određena mera razumevanja potrebe za formiranjem podunavskog/srednjoevropskog međudržavog aranžmana postojala u tadašnjoj Čehoslovačkoj i Jugoslaviji. No, i koncept međuratne i prilično interno antagonizovane Srednje Evrope brzo se raspao, a nakon Drugog svetskog rata jedan njen deo je postao poznat kao Istočna Evropa sa dominacijom Sovjetskog Saveza (Orel 2012, 80–84). Ona je tako postala otrgnuta od Zapada i prekinuta je svaka njena ranija interkonekcija i dubinska zavisnost od njega (Kundera 2024, 37–68).

Srednja Evropa je tako, kao geopolitički konstrukt, posve skriveno egzistirala ili gotovo da uopšte nije postojala od 1945. do 1989. godine. Naime, ideja Srednje Evrope je u ovom periodu predominantno bila tumačena i vezivana za Austriju, južne delove Nemačke (Bavarska) i severne delove Italije. Ona je u ovom razdoblju izgubila svoj realni identitet, koji se u državama nekadašnje Istočne Evrope nastojao restaurirati tek u razdoblju nakon 1989. godine (Mikanowski 2023, 450–470). Tako nastaje i prvobitno grupisanje Mađarske, bivše Čehoslovačke i Poljske u tada novi

okvir intenzivne saradnje – Višegradsku grupu (1991). No, i dalje je postojala ozbiljna razlika ove grupacije zemalja u odnosu na alpsko-jadranski deo Srednje Evrope. Stoga se kao izraz neretko koristio i termin „Nova Evropa“, kao oznaka za države koje su bile pod dominacijom Sovjetskog Saveza u okviru ranije „Istočne Evrope“, i njihovo postupno vraćanje u „orbitu“ Srednje Evrope (Sedivi, Zaborowski 2005, 1–28).

Tako je zapravo u okviru prvobitne ideje, koju je Fridrih Nojman (Friedrich Neumann) tokom Prvog svetskog rata prezentovao o Srednjoj Evropi (*Mitteleuropa*), oslonjenoj na Nemačko i Austrougarsko carstvo, *via facti* u savremenom razdoblju došlo do temeljnog razgraničenja dve interne sfere uticaja (Neumann 1917). S jedne strane, „alpsko-jadranska“ sfera sa predominantnim nemačkim uticajem (Bavarska, Austrija, delovi Italije, Slovenija i Hrvatska), a, s druge strane, zemlje grupe *Višegrad 4* (Češka, Slovačka, Poljska i Mađarska). Ova podela se očuvala i nakon velikog proširenja Evropske unije 2004. godine kada je većina država od Baltika do Mađarske ušla u njeno punopravno članstvo. No, u ovako rekonceptualizovanom okviru Srednje Evrope ostali su na njenim obodima i pojedini regioni Ukrajine, Rumunije i Srbije, koji se smatraju sastavnim delom ovog „kulturnog područja“ (Jordan 2005, 162–173).

Podunavlje – viševjekovna geostrateška kičma Srednje Evrope – sa izuzetkom Srbije i dela delte Dunava, integrisano je u najširi okvir Evropske unije, a mahom i u Severnoatlantski savez.³ Značaj Dunava i njegovog basena posebno je ojačan nakon napada Rusije na Ukrajinu početkom 2022. godine. To je i formalno potvrđeno isključenjem Rusije iz rada Dunavske komisije krajem 2023. godine, a odluka o tome je doneta jednoglasno (DK 2023). Ovaj strateški veoma značajan evropski koridor bitan je i u krugovima podržavalaca ideje ruskog prekomponovanja konstelacije prilika u širem evropskom okruženju (EUSDR 2024) Naime, postoje brojne najave da je jedan od ciljeva napada na Ukrajinu od februara 2022. godine bio vezan i za aspiraciju da Rusija izađe na Dunav. Ovim bi Rusija pokušala osnažiti svoj položaj u široj Jugoistočnoj Evropi, a potom i na Balkanskom poluostrvu. To bi svakako za posledicu imalo i jačanje ruskog uticaja u V4 delu Srednje Evrope, gde Rusija prilično bliskom smatra Mađarsku i njenu sadašnju vlast premijera Viktora Orbana (Viktor Orbán). Ovo je potvrđeno i njegovom nedavnom iznenadnom posetom zvaničnoj Moskvi početkom jula 2024. godine, a mimo saglasnosti Evropske unije i ostalih zapadnih partnera (Lukiv 2024). Takođe, nedavno uspostavljena vlast u Slovačkoj pokušava da se distancira od dosadašnje značajnije podrške Ukrajini tokom perioda u kojem je napadnuta od strane Rusije. Njeni

³ U Podunavlju Austrija, Srbija i Ukrajina nisu članice NATO.

aktuelni ministri najavljuju čak i krivične prijave protiv svojih prethodnika koji su izvozili naoružanje iz Slovačke vlastima u Kijevu (RSEa 2024).

Pored navedenog odnosa spram politike Rusije prema Ukrajini, u okviru „V4 Srednje Evrope“ usledilo je postepeno interno razmimoilaženje po drugoj osnovi. Naime, ranije je Poljska bila prilično oslonjena na liberalne okvire svoje politike, ali nikako se ne može kazati da je bila bliska Rusiji. Mađarska je svoj odnos prema Rusiji modifikovala i snažila paralelno sa povećavanjem deficita u oblasti vladavine prava i ljudskih prava, ali i *de facto* kroz jačanje populizma. I Slovačka pod premijerom Robertom Ficom (Robert Fico) ima slične probleme nakon njegovog povratka na vlast od oktobra 2023. godine. Treba napomenuti i da su ovo svojevrsni odrazi određenih istorijskih zbivanja. Naime, sa izvesnim izuzetkom Mađarske, koja je u poslednjim etapama postojanja Austrougarske carevine ipak bila njen konstituent, Slovačka je pak bila marginalizovana periferija imperije sa dubokim poricanjem njenog identiteta (Magris 2007, 223–243). U „obnovljenoj“ Srednjoj Evropi Slovačka se veoma teško snalazila i tokom 90-ih godina prošlog veka kada je na vlasti bio populist Vladimir Mečjar (Vladimír Mečiar). Stoga i savremeni populizam, liberalizam i izvesna bliskost sa Rusijom, i pored ranije sasvim različite spoljne politike koju je vodio premijer Robert Fico u svojim prvim mandatima (2006–2010), postaje dominantna u inače prilično podeljenoj zemlji (Pantelić 2024).

Srbija se nalazi pred realnim izazovima ostvarivanja vlastitih nacionalnih interesa u prilično za nju neželjnim, ali zadatim regionalnim okolnostima. Njena spoljna politika tako više reflektuje aspiracije ka drugačijem okruženju, kako u geopolitičkom tako i u smislu unutrašnjeg ustrojstva. Stoga oslanjanje na Istok (Kinu i Rusiju) postaje sve više markantna crta srpske spoljne politike i pored sasvim deklarativnog zalaganja njenih političkih elita za članstvo u Evropskoj uniji. Novi pansrpski nacionalni program nedavno je predstavljen na Svesrpskom saboru, koji je bio održan u Beogradu 8. juna 2024. godine. U okviru ovog skupa doneta je i posebna deklaracija koja pokazuje da je Srbija i dalje predominantno okrenuta ka Balkanu i tamošnjim, kako se ističe, nerešenim pitanjima (Svesrpski sabor 2024). Istovremeno, proteklih nekoliko godina, uočljiva je ojačana saradnja Srbije sa Mađarskom, u odnosu na sve ostale aktere u širem tumačenju Srednje Evrope. Podvučeno je i strateško partnerstvo između Srbije i Mađarske (2021), kao i jačanje i produbljivanje strateških partnerstva ovih dveju zemalja sa Kinom. Srbija je, mora se naglasiti, ipak „korak ispred“ – naime početkom maja 2024. godine ona je ušla u Zajednicu sa zajedničkom budućnošću u novoj eri sa Narodnom Republikom Kinom (Zajednička izjava 2024). Mađarska je u maju 2024. godine potpisala unapređeno strateško partnerstvo sa Kinom, što je Srbija prethodno zaključila još polovinom 2016. godine (*Al Jazeera Balkans* 2024a). Očita je i podrška Rusije takvom jačanju međusobnih odnosa između Mađarske i Srbije, ali i dizanju nivoa

njihovih pojedinačnih odnosa sa Narodnom Republikom Kinom. Paralelno sa ovim procesom ide i česta podrška Mađarske Srbiji za članstvo u Evropskoj uniji, koja se reflektuje kroz pokušaje da se u institucijama u Briselu osigura jači glas za proširenje Unije na Zapadni Balkan. Istovremeno, uočljiva je izvesna tendencija da se snaže odnosi između Srbije i Slovačke nakon povratka na vlast Roberta Fica s kraja 2023. godine. Slovačka je jedina država u okviru Višegradske grupe koja nije priznala jednostrano proglašenu nezavisnost Kosova, a i spoljnopolitička nastojanja vlasti u Bratislavi i Beogradu postaju veoma slična.

Nakon održanih izbora za Evropski parlament u junu 2024. godine u Evropskoj uniji su se pojavili problemi sa pitanjem njene unutrašnje konsolidacije i budućeg koncepta razvoja. To otvara i perspektivu daljnjeg lutanja kada je u pitanju odnos Evropske unije prema Zapadnom Balkanu, odnosno kako spojiti dva veoma bitna geostrateška *locusa* – srednji tok Dunava i južni deo Jadrana. Snaženje desnog centra i radikalne desnice u kontekstu nedavno održanih izbora za Evropski parlament odraziće se, pored brojnih drugih pitanja, i na buduće proširenje Evropske unije (Tuhina 2024). No, treba ukazati da savremena evropska krajnja desnica po mnogim pitanjima nije saglasna i da ima značajna interna odstupanja. I u okviru EU/njenih država članica nesumnjivo jačaju suverenističke tendencije, a to se može odraziti i na nedovršavanje ovog *sui generis* projekta u pravcu potencijalne federalizacije. Naravno, otvara se i pitanje perspektive transatlantskih odnosa ukoliko u Sjedinjenim Američkim Državama ponovo na predsedničkim izborima pobedi Donald Tramp (Donald Trump). To bi moglo dovesti do smanjenja interne kohezije u odnosima najuticajnih država na Zapadu, ali i ugrožavanja aktuelnih veoma čvrstih odnosa EU–SAD. Nesumnjivo od ovoga bi zavisila i usmerenost Zapada generalno prema Srbiji i čitavom Zapadnom Balkanu (Politicki.ba 2024).

„Dve/tri“ Srednje Evrope – različiti savremeni vektori uticaja?

„V4 Srednja Evropa“ postupno se odvaja od ostatka ovog geostrateškog konstrukta. To potvrđuju i najavljene prilično čvrste sankcije prema Viktoru Orbanu i vlastima Mađarske s kraja 2023. godine u slučaju odbijanja/blokiranja davanja pomoći Ukrajini od strane Evropske unije (RSE 2024b). U tako konfuznim i difuznim previranjima u Srednjoj Evropi pojavljuju se i drugi problemi. To se pre svega odnosi na sagledavanje buduće uloge NATO-a u Srednjoj Evropi, vojne neutralnosti Austrije, ali i na jačanje desnice u ovoj zemlji (TANJUG 2024a). S druge strane, otvaraju se i pitanja uloge Nemačke i njenog pozicioniranja u Evropskoj uniji kao suštinski vodeće zemlje. Postavlja se i pitanje njenog položaja u okviru Srednje

Evrope, od toga jeste li ili nije njen deo, i takođe kako Nemačka percipira svoju ulogu u „trouglu“ između Alpa, Jadranskog mora i srednjeg toka Dunava.

Slovenija i Hrvatska, kao takođe srednjoevropske zemlje koje su tako uspele da se pozicioniraju nakon 1991. godine i nestanka Jugoslavije, umnogome su bliže nemačkom faktoru u Srednjoj Evropi nego zemljama Višegradske četvorke (Kaplan 2023, 190–191). Ostvarivanje njihovih nacionalnih interesa u postjugoslovenskom kontekstu realno je bilo lakše ostvarivo uz podršku Nemačke i Austrije, nego tada još uvek nekonsolidovanih novih demokratija zemalja Višegradske grupe.

Dakle, ukoliko analiziramo savremenu Srednju Evropu možemo uočiti zapravo osnovnu poddelu na zemlje osnaženog nemačkog uticaja i Višegradsku četvorku. No, čini se da interna neslaganja postepeno počinju da se šire i unutar Višegradske četvorke (Jozwiak 2024). Kao što je već rečeno, to se pre svega tiče odnosa ovih zemalja prema ratu u Ukrajini i globalno pozicijama Zapada, a sve više i na rastuće demokratske deficite u ovim zemljama koji nisu kompatibilni sa njihovim statusom članica EU i NATO. Činilo se, s druge strane, da neuklopljenost Slovenije i Hrvatske u koncept „V4 Srednje Evrope“ i njihov ulazak u Evropsku uniju pomaže da se prevaziđu ova skretanja u čemu su se one predominantno oslonile na Nemačku i Austriju u svom okruženju (Rosanda 2023). Tako je njihova naglašena evroatlantska orijentacija podrazumevala pre svega vezivanje uz Sjedinjene Američke Države, ali i za Nemačku u kontekstu članstva u Evropskoj uniji. Nemačka i Austrija su umnogome još od kraja 70-ih podržavale prekogranično vezivanje Slovenije i Hrvatske sa regijama u Austriji, Nemačkoj i Italiji. Ovo se pre svega odnosilo na tadašnju Radnu zajednicu Alpe-Jadran. Odmah nakon raspada Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije postojala su nastojanja da se Hrvatska priključi Višegradskoj grupi. No, tadašnji hrvatski predsednik Franjo Tuđman odbio je poziv Višegradske grupe da se pridruži ovoj inicijativi još 1992. godine. S druge strane, predsednica Hrvatske Kolinda Grabar-Kitarović pokušavala je da oživi ovo pristupanje tokom 2015. godine, ali za to nije bilo istovetne spremnosti od strane Višegradske grupe (Vladić 2019). Ni trenutno ne postoji želja u vladajućim krugovima u Hrvatskoj da se zemlja pridruži V4 grupi. Slično je sa faktičkom nezainteresovanošću Slovenije da pristupi ovom regionalnom srednjoevropskom aranžmanu od proglašenja nezavisnosti 1991. godine.

Izvesni jaz u okviru Srednje Evrope se posebno širio od 2009. godine i nakon ponovnog dolaska Viktora Orbana na vlast u Mađarsku. Njegova populistička vlast ima istorijske osnove i zapravo je utemeljena na mađarskom podunavskom nacionalizmu, kako ga označava Katrin Orel (Catherine Horel) i mešavini elemenata ideologije agrarnog socijalizma i socijalnog hrišćanstva između dva svetska rata (Orel 2012, 272–303). I politička alternativa koja se rađa gotovo deceniju i po kasnije je prilično slična. Najnoviji izbori za Evropski parlament tokom juna 2024. godine u

Mađarskoj potvrđuju snaženje uticaja Petera Mađara (Péter Magyar) i njegove političke organizacije TISZA (Stranka poštovanja i slobode) (Pantelić 2024). Ovaj doskorašnji podržavalac premijera Orbana gotovo da u ideološkom smislu nastavlja sa njegovim odnosom prema Rusiji i insistiranjima na dodatnoj etnohomogenizaciji i populizmu u Mađarskoj. Zapravo jedini jasni otklon u odnosu na Orbanaovu vlast Peter Mađar ima kada je u pitanju nužnost borbe protiv visoke korupcije. On stoga u svojim javnim nastupima uglavnom akcenat stavlja na velike korupcionaške afere.

I u Slovačkoj su oživele veoma slične unutrašnje tendencije demokratske regresije, ali i pokušaji približavanja Mađarskoj i njenom premijeru Orbanu. Nedavni pokušaj atentata na premijera Roberta Fica, 19. maja 2024. godine, pokazuje i dubinu tenzija u slovačkom društvu. Takođe tu su i problemi koji se odnose na „zaostavštinu“ njegove prethodne vlade, pre svega vezano za potencijalnu korupciju u koju je bio, prema određenim navodima, umešan i sadašnji predsednik Slovačke Peter Pelegrini (Peter Pellegrini) (Pantelić 2024). Odnos zvanične Bratislave prema Rusiji postaje gotovo identičan mađarskom, a sve je više i paralela koje upućuju da će se Slovačka na određeni način naći u izvesnoj (samo)izolaciji, kao i u vreme vlasti Vladimira Mečjara s kraja XX veka. Međutim, ona je zahvaljujući geopolitičkim okolnostima nužnosti hitnog širenja EU na središnje delove Evrope, pre dve decenije, ipak uspela da nadoknadi zaostatke u određenim reformama i uđe u članstvo Evropske unije 2004. godine.

Poljska pripada istom krugu srednjoevropskih zemalja, ali tradicionalno ima najbolje odnose sa Mađarskom (Orel 2012, 137–141). No, njen odnos prema Rusiji je drastično drugačiji, pre svega zahvaljujući kako lošim iskustvima tokom postojanja Sovjetskog Saveza, tako i aktuelnim tenzijama koje se odnose na ruska nastojanja da utiču na prilike u ovoj zemlji. Stoga se po ovom pitanju Poljska suštinski umnogome razlikuje u odnosu na Mađarsku i Slovačku. Ovo je posebno postalo očigledno nakon neočekivane posete mađarskog premijera Vikora Orbana ruskom predsedniku Vladimiru Putinu početkom jula 2024. godine, nakon čega je usledio čitav niz međusobnih optužbi i kvalifikacija (RSE 2024c). S druge strane, u Poljskoj su zahvaljujući pre svega veoma značajnoj ulozi Rimokatoličke crkve ojačale tendencije klerikalizacije društva i propagiranja tzv. patrijarhalnih i porodičnih vrednosti. No, nakon odlaska sa vlasti braće Kačinski (Kaczyński) i dolaska proevropskog političara Donalda Tuska (Donald Franciszek Tusk), od oktobra 2023. godine, čini se da se u izvesnoj meri takvo stanje menja.

Nemačka i Austrija, s druge strane, nesumnjivo imaju ojačani uticaj u ostatku Srednje Evrope. Austrija je tokom protekle decenije pored već brojnih foruma za saradnju u Podunavlju i Srednjoj Evropi pokrenula i dve trilateralne inicijative. Prva je sa Hrvatskom i Slovenijom uspostavljena 2017, a druga Mađarskom i Srbijom 2021. godine. U ovom kontekstu Austrija je posebno zainteresovana za saradnju u

oblasti bezbednosti i sprečavanja ilegalnih migracija sa Balkana. Veliki Dunavski basen smatra se jednom od fundamentalnih geostrateških tačaka u Evropi i u njemu Austrija pokušava dodatno da osnaži svoj položaj (Maršal 2019, 102–105). No, jačanje desnice u Austriji u kojoj živi veliki broj građana poreklom sa Zapadnog Balkana, a posebno Slobodarske partije Austrije, može u perspektivi pogoršati ove odnose. Čini se da u Austriji odnos prema Evropskoj uniji, migraciji i prema okruženju postaje modifikovan i da nosi potencijal pogoršanja odnosa, pre svega sa balkanskim okruženjem.

Značajno je i prisustvo Nemačke na Zapadnom Balkanu, gde se Srbija u njenoj vizuri percipira jednom od ključnih zemalja. Nemačka je svakako dominantni ekonomski partner Srbije, iako to ne korespondira i sa njihovim podjednako kvalitetnim političkim odnosima (PKS 2024). Vlasti u Berlinu konstantno uviđaju značaj stabilnosti prilika u Jugoistočnoj Evropi i čitavu deceniju, pre svega kroz Berlinski proces, podupiru balkansku komponentu regionalne saradnje. Nemačka takođe ima značajna ulaganja u svim zemljama regiona Zapadnog Balkana. No, u širem srednjoevropskom kontekstu Nemačka ima prilično loše odnose sa Mađarskom i Poljskom. Sukob Viktora Orbana i ranije vladajuće koalicije u SR Nemačkoj Hrišćansko demokratske unije i Socijalno hrišćanske unije (CDU–CSU), produbio se i za vreme sadašnje vlasti kojom dominira Socijaldemokratska partija (SPD) od početka rata u Ukrajini u februaru 2022. godine (TANJUG 2024b). Treba istovremeno imati u vidu da Bavarska ima poseban interes za pozicioniranje u Srednjoj Evropi, što preko jačanja podunavske saradnje u Jugoistočnoj Evropi, što zbog bliskosti sa Austrijom i Slovenijom i težnje bržeg povezivanja sa Jadranom. Demografske promene u Nemačkoj uskoro će dovesti do nedostatka od oko tri miliona radnika, što znači da će značajan deo kvalifikovane radne snage sa Zapadnog Balkana da se relocira u ovu zemlju (Štavljanin 2024). Ovo može predstavljati ozbiljan demografski problem i za šire Balkansko poluostrvo, uključujući Grčku, Bugarsku i Rumuniju. Evropske integracije kao najširi okvir povezivanja, što podrazumeva i daljnja proširenja EU na Zapadni Balkan, svakako će iz ugla Nemačke biti poduprte i užim okvirima saradnje između država Srednje Evrope.

Problemi razlikovanja odnosa zemalja Srednje Evrope prema Rusiji, s jedne strane, kao i prema Zapadnom Balkanu, s druge strane, nastavljaju se. Pre svega u Evropsku uniju neintegrisani Zapadni Balkan ostao je problematičan iz više razloga. Ni EU, ni Srednja Evropa nemaju viziju šta preduzeti da ubrzaju integracije zemalja Zapadnog Balkana. Takođe, Zapadni Balkan poseduje ozbiljan potencijal nestabilnosti koji može uticati i na čitavu Srednju Evropu, koja i sama ima određene probleme, pre svega vezane za korpus manjinskih pitanja. Osnažena je i podrška konzervativnih i liberalnih vlasti u Srednjoj Evropi istim takvim režimima na Zapadnom Balkanu, što može dalje doprineti ovdašnjoj demokratskoj regresiji (RSE

2022). Istovremeno, treba napomenuti i da je uticaj Ruske Federacije umnogome veći na Zapadnom Balkanu nego u Srednjoj Evropi, čije su zemlje u tom smislu ipak ograničene članstvom u EU i Severnoatlantskom savezu.

Treba istaći i da se u narednom periodu mogu pojaviti problemi koji se mogu reflektovati u dodatnim rascjepima između Zapada i pojedinih aktera na Zapadnom Balkanu. Reakcije koje su uočljive oko ponašanja pojedinih zapadnobalkanskih aktera prema Kini i Rusiji, ali i pojedina reagovanja sa Zapada vezano za Svesrpski sabor, to mogu samo ubrzati (RSE 2024d; *N/W* 2024). Udaljavanje pojedinih aktera u regionu od Zapada stoga se vrlo brzo može desiti sa brojnim reperkusijama, kako na njihov ekonomski razvoj tako i na širu stabilnost regiona. Takođe, snage koje su za integraciju u Evropsku uniju sve su malobrojnije u pojedinim delovima regiona Zapadnog Balkana i evroentuzijazam popušta pred jačanjem tzv. suverenističkih političkih opcija/tendencija. To potvrđuje stanje u Srbiji, ali i nedavno održani izbori u Severnoj Makedoniji gde je trijumfovala evroskeptična VMRO–DPMNE, nakon značajnog zaostatka ove zemlje u procesu evropskih integracija od 2018. do 2023. godine (Anđelković 2024).

Srbija i Srednja Evropa – udaljeni susedni region

Srbija je dugo u istorijskom kontinuumu imala loše odnose sa Srednjom Evropom. Posebno se to odnosi na nemački faktor zbog nastojanja širenja Habzburške monarhije na Balkan, ali i na odnose Mađara i Srba. Takođe tokom XVIII veka postojala su značajna očekivanja Srba južno od Dunava i Save da će Habzburška monarhija doprineti oslobođenju od Osmanske carevine. Osnivanje Habzburške Kraljevine Srbije (1718–1739) bilo je značajno podržano od Srba sa nastojanjem njenog širenja i oslobođenja srpskog naroda (Ćorović 2005, 474–493). Slično je i kada pogledamo ostatak XVIII veka kada se očekivanja od Habzburškog carstva često podižu u smislu oslobođenja od Osmanske carevine. I sam kraj XVIII veka bio je vezan za slična očekivanja, posebno u periodu postojanja tzv. Kočine krajine (1788–1791).

„Srpska revolucija“ i rekonstituisanje srpske države tokom prve polovine XIX veka ponovo je bilo vezano za očekivanja za povezivanje Srbije sa svojim severozapadnim okruženjem. U tom smislu se razvijaju odnosi kako sa Bečom tako i sa Budimpeštom. Period snaženja srpske državnosti u toku vladavine kralja Milana Obrenovića uspeo je da u Srbiji osnaži intelektualnu elitu koja je bila oslonjena za saradnju sa Zapadom. Tako se u ovom periodu može uočiti uticaj Milana Petrovića-Piroćanca, Jovana Ristića, Čedomilja Mijatovića, Živojina Perića i drugih. U tom sloju

noviformirane elite su razumele potrebu da se osnaže veze sa susednom Austrougarskom, ali i da se odustane od očekivanja podrške od Carevine Rusije koja tada nisu bila realna (Piroćanac 2019, 51–118). No, svojevrsno „strateško partnerstvo“, u savremenom govoru i rečniku spoljne politike, veže se sa Tajnom konvencijom koja je Srbiju dodatno povezala sa Austrougarskom 1881. godine (Tajna konvencija 1881). U ovom smislu od Austrougarske se očekivalo da podrži teritorijalno širenje Srbije ka jugu i jugozapadu, a za to vreme da se i unutar zemlje osnaže njeni institucionalni kapaciteti. Ipak, taj period traje dosta kratko i nova faza konfrontacije otpočinje nakon 1903. godine kroz Carinski rat (1906–1911), a potom i otpočinjanje Prvog svetskog rata (Đukanović 2019, 101–106). No, i sve otvorenije aspiracije Srbije prema južnoslovenskim područjima Austrougarske osnažile su navedenu konfrontaciju.

Rekonfiguracija Srednje Evrope i pozicioniranje nove države – Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca nakon Prvog svetskog rata – otvorilo je perspektivu novih vidova saradnje. Postojala su dva temeljna vektora njene regionalne saradnje – srednjoevropski i balkanski – a propast panevropske ideje francuskog ministra inostranih poslova Aristida Brijana (Aristid Briand) i stvaranja Dunavskog saveza s početka 1930-ih doprineli su revizionizmu u ovom delu Evrope (Zdenjek 2019, 131–184). Drugi krah koncepta Srednje Evrope u prvoj polovini XX veka bio je vezan za snaženje fašizma, ali i nakon Drugog svetskog rata, nametanjem ovom krugu zemalja sovjetskog modela razvoja i dominacije Sovjetskog Saveza u „Istočnoj Evropi“. Sovjetski uticaj je u svojim okvirima ove delove Srednje Evrope držao zatočenim sve do 1989. godine, a druga Jugoslavija pokušavala je da suštinski ostane po strani između tada sukobljenog Istoka i Zapada.

Transformacija Istočne Evrope u Srednju Evropu u hladnoratovskom razdoblju išla je ubrzano početkom 90-ih godina, između ostalog, i orijentacijom ovih zemalja da se integrišu što pre u NATO i Evropsku uniju (Mikanowski 2023, 450–469). „Povratak sebi“ šira Srednja Evropa je zapravo podrazumevala kao ponovno povezivanje sa Zapadnom Evropom. Naravno i tu su postojali određeni različiti uticaji jer se ona, zapravo, vezala kako za V4 tako i za „staru“ Srednju Evropu, sa pridruženim postjugoslovenskim državama Slovenijom i Hrvatskom.

U Srbiji se još u okviru postojanja Jugoslavije u njenim poslednjim godinama i u kulturnim krugovima govorilo i o njenom srednjoevropskom identitetu (Čiževski 2010, 9). Brojni jugoslovenski i srpski književnici bili su smatrani srednjoevropskim, poput Danila Kiša ili Aleksandra Tišme. Slovenija i Hrvatska već su kroz aranžman Radne zajednice (danas Saveza) Alpe-Jadran imali prilično razvijene prekogranične veze sa Bavarskom, Austrijom i severoistočnim delovima Italije. U gotovo čitavom periodu poslednje decenije XX veka možemo uočiti temeljno odvajanje Srbije od njenog srednjoevropskog okruženja, u očekivanju realizacije svog nacionalnog

programa mimo suštinske podrške iole značajnijih međunarodnih aktera. Dok se u potpunosti razgrađivao balkanski poredak uspostavljen posle Drugog svetskog rata, pre svega kroz nestanak Jugoslavije, Srednja Evropa se rekonstituisala uglavnom oslonjena na Zapad i težnje za evroatlantskim integracijama. Istovremeno, svojevrsan konflikt sa vlastitim okruženjem postaje poželjna mera nacionalnog interesa Srbije, tada još uvek u okviru Savezne Republike Jugoslavije. Tada zapravo nastaju i koreni savremenog razmimoilaženja Srbije sa svojim okruženjem i neprihvatanje realnosti izmenjenih temeljnih paradigmi međunarodnog poretka nakon Hladnog rata.

Nastavak EU i NATO integracija u Jugoistočnoj Evropi išao je paralelnim tokom sve dok se Srbija od druge polovine 2000-ih nije našla u gotovo potpunom okruženju ovih zemalja. Iako je Srbija učestvovala u određenim formama regionalne srednjoevropske saradnje poput podunavske Radne zajednice (1990), kasnije i kroz Dunavsku strategiju Evropske unije (od 2009), realnog povezivanja sa Srednjom Evropom nije bilo zbog zaokupljenosti položajem Srba i entiteta Republika Srpska u Bosni i Hercegovini, kao i statusom Kosova. Novi „most“ ka Srednjoj Evropi vlasti u Srbiji posle 2012. godine uspostavljaju kroz jačanje odnosa sa Mađarskom u kojoj je na vlasti Viktor Orban, koji je i inače više puta govorio da Srbija zapravo i nije deo Balkana, već srednjoevropska država (RTS 2018). Naravno, njegovo tumačenje pojma Srednja Evropa umnogome je drugačije od tradicionalnih poimanja ove regije kao kulturnog prostora. Paralelno sa poboljšanjem odnosa sa Mađarskom ponovno kreću i oscilacije u odnosima sa Hrvatskom, posebno nakon 2017. godine, a tokom 2023. i 2024. godine vrlo izraženo i sa Slovenijom.

U aktuelnom i inače nekonsolidovanom okviru/modelu Srednje Evrope, Srbija s druge strane pokušava ostvariti dobre odnose sa Austrijom kao ključnom zemljom. Naime, značajan broj Srba kao ekonomska emigracija živi u ovoj zemlji (*Politika* 2022). Nemačka i njeno prvobitno ojačano političko prisustvo nakon 2012. godine izgubili su na značaju u Srbiji. Taj period započinje 2016. godine postepenim slabljenjem autoriteta nemačke kancelarke Angele Merkel (Angela Merkel) i njenog uticaja na vlasti u Beogradu. Pogoršani odnosi između vlasti u Berlinu i Beogradu eskaliraju tokom 2023. i 2024. godine kada Savezna Republika Nemačka pokreće inicijativu sa Francuskom oko „Sporazuma o normalizaciji odnosa između Srbije i Kosova“ (2023) (EEAS 2023), ali i kada ona postaje sponzor „Rezolucije o genocidu u Srebrenici Generalne skupštine Ujedinjenih nacija“ tokom aprila i maja 2024. godine (*Politika* 2024a). Insistiranje Nemačke na uvođenju restriktivnih mera od strane Srbije prema Ruskoj Federaciji još od 2022. godine takođe izaziva loše odnose sa zvaničnim Beogradom, koji uporno izbegava tu mogućnost. Srbija, premda je više puta bilo najavljivano, nikada nije zaključila aranžman strateškog partnerstva sa Nemačkom, iako je zahvaljujući određenoj ekspanziji ovog

spoljnopolitičkog instrumenta tokom proteklih petnaestak godina on prilično obesmišljen/relativizovan. Tako zapravo Srbija umesto uklapanja u svoje balkansko, ali i srednjoevropsko okruženje, zapravo realno teži jačanju veza sa Rusijom i Kinom. Tu „*snažnu naklonjenost Istoku*“, kako pre svega odnose sa Rusijom označava Tim Maršal (Tim Marshall) (Maršal, 2019, 111), Srbija za sada prilično uspešno prevazilazi. Međutim, imajući u vidu realno nova zaoštavanja Rusije i Kine sa Zapadom to preti da će Srbiju, u najmanju ruku, ostaviti u nekoj formi samoizolacije ili dodatne izopštenosti, možda ne onako čvrste kakva je bila od 1992. od 2000. godine kada je u pitanju bila tadašnja Savezna Republika Jugoslavija.

Jačanje više veza sa V4 i Mađarskom nego sa ostatkom Srednje Evrope ostaće dominantno nastojanje vlasti Srbije i u narednom razdoblju. To potvrđuje i dodatno ideološko povezivanje kroz određene sastanke ministara u kojima se ističu antizapadni sentiment i potenciraju „tradicionalne vrednosti“ (RSE 2024e). Jedan od ne baš očekivanih poteza prethodne garniture aktuelne vlasti Autonomne pokrajine Vojvodine polovinom 2023. godine jeste njen ulazak u prekogranični aranžman Savez Alpe-Jadran. (PSO 2023) Ovaj forum za saradnju regionalnih vlasti Srednje Evrope u širem kontinuitetu nazivan je čak i uzročnikom razbijanja i nestanka bivše Jugoslavije s kraja 80-ih i početkom 90-ih godina prošlog veka (Ekmečić, 1992, 28). Zbog toga je i ulazak AP Vojvodine u Savez Alpe-Jadran u atmosferi sličnih javnih diskursa u Srbiji danas prilično iznenađenje, imajući u vidu da u ovom aranžmanu učestvuju regionalne vlasti Austrije, Slovenije, Hrvatske i sada Srbije. Prvobitno je on od kraja 70-ih godina XX veka uključivao Bavarsku u Nemačkoj, Austriju, ali i delove Italije, tadašnje Jugoslavije i Mađarske. No, bilo bi uistinu pretenciozno izvlačiti neke dalekosežne zaključke s tim u vezi kada je pozicija Srbije prema Srednjoj Evropi u pitanju. Zapravo srednjoevropski identitet i kulturološka komponenta u Srbiji je dugo vremena potirana i izgubila je na stvarnom značaju.

Drugi alternativni most/poveznica Srbije ka Srednjoj Evropi – Hrvatska, nikada nije shvaćena kao mogućnost za približavanje pre svega ovoj regiji, a potom i Zapadu generalno. U tom smislu su i nerešeni brojni problemi u krajnje nekonsolidovanim odnosima između Beograda i Zagreba. Zategnutosti u navedenim odnosima su stalne i pored prividnih pokušaja i neuspešnog poboljšanja početkom 2023. godine (*Index.hr* 2023). Sve to prati i realno odsustvo interesovanja Srbije da se ubrza proces evropskih integracija i u tom kontekstu poboljšanja odnosa sa širim susedstvom. Zapravo, medijski su ustanovljeni i široko prihvaćeni narativi i očekivanja u srpskoj javnosti da će doći do jačanja uloge Rusije na Balkanu. Nakon toga bi se i suštinski i gotovo u potpunosti izmenio položaj Srbije i srpskog naroda u ovom delu Evrope. Intenziviranje saradnje sa Rusijom i Kinom kao postupno modifikovani prioritet spoljnopolitičkog delovanja Srbije ide uporedo sa

jačanjem neliberalnih tendencija. Stoga će biti nastavljeno negovanje i zasigurno produblјivanje sadašnjeg strateškog partnerstva sa aktuelnom mađarskom vlašću. Istovremeno, sasvim je očekivano i skorašnje zaključivanje sličnog aranžmana sa Slovačkom, a što će dovesti do postepenog daljnјeg odvajanja od uticaja Nemačke i Austrije u Srednjoj Evropi i na Zapadnom Balkanu.

Zaključak

Bezbednosno trusni Zapadni Balkan i dalje se nalazi na potpunoj evropskoj periferiji. Trenutno možemo zaključiti da se on istovremeno nalazi čak i u senci Ukrajine i Moldavije, čije je pitanje ubrzanja procesa evropskih integracija intenzivirano od ruskog napada na istočne delove Ukrajine, a posebno polovinom 2024. godine kada su obe države otvorile pregovore o pristupanju EU. Nejasna politika Evropske unije prema Zapadnom Balkanu, koji nije konsolidovan i stabilizovan nakon kraja Hladnog rata, ostavila je prostor za prodor drugih globalnih aktera, pre svega Rusije i Kine. One intenzivno koriste prilike da utiču i na odnose između ovdašnjih aktera, ali i da utiču na njihove spoljnopoličke agende. Otvaranje mogućnosti za potencijalni samostalni ulazak Crne Gore u Evropsku uniju, krajem ove decenije, neće doprineti suštinskom poboljšanju prilika u ostatku Zapadnog Balkana i neće predstavljati podsticaj za slične procese kada su u pitanju druge zemlje (Milić 2024). Jadranska regija, kao značajno geopolitičko čvorište savremene Evrope, možda će time ipak biti dodatno povezana sa Zapadom, ali to nije potpuno rešenje za brojna balkanska pitanja.

Tu su i stalna i više nego uočljiva iščekivanja od Srbije da pokaže raspoloženje da ide ka Zapadu, dakle pre svega prema Evropskoj uniji. Sadašnja spoljnopolička pozicija je, međutim, dvovekovni kontekst pozicioniranja Srbije, izuzev kratkog perioda za vreme vladavine kralja Milana Obrenovića i u razdoblju druge Jugoslavije (1953–1956). To, naime, potvrđuju i reči srpskog diplomate grofa Čedomilja Mijatovića o stalnom očekivanju Srba da ojača uloga Rusije na Balkanu (Mijatović 2017, 34–42). On je još 1917. godine ustvrdio da su proruski sentiment i uvek jaki i čvrsti i pored brojnih iznenađenja koja su vremenom stizala od strane Rusije prema srpskom faktoru na Balkanu. Današnja Rusija ima značajna očekivanja od Srbije na međunarodnom planu, u smislu podrške koju očekuje za svoje spoljnopoličke aktivnosti. Takođe, Srbija i dalje produbljuje odnose sa Ruskom Federacijom i posle 2022. godine i njenog napada na Ukrajinu, i to uprkos osudama koje stižu sa Zapada. Sve se više aktuelizuje i mogućnost ulaska Srbije u BRIKS i perspektiva

budućeg članstva u njemu, kao dodatne alternative pre gotovo dve i po decenije otpočetom procesu evropskih integracija (*Politika* 2024b).

Za sada je uspešno balansiranje na spoljnopolitičkom planu Srbije između Istoka i Zapada i pored izrazito nepovoljne situacije za takve aktivnosti nakon 2022. godine. Ipak, ostaje pitanje do kada će to i dalje realno biti održivo u narednom razdoblju. Zapravo, i nedavna očekivanja od izbora za Evropski parlament vezana za potpunu rekonfiguraciju snaga u njemu, nisu se pokazala kao tačna. Drugo, očekivanja od pobeđe Donalda Trampa krajem godine na američkim predsedničkim izborima takođe rastu, u smislu da će on temeljno izmeniti odnos Sjedinjenih Američkih Država i njihovih očekivanja prema Srbiji. Iako je Donald Tramp u svom prethodnom predsedničkom mandatu Srbiju više privukao u „američku orbitu“ (Vašingtonski sporazum iz septembra 2020), osigurao ulazak u NATO dve zapadnobalkanske zemlje (Crne Gore 2017. i Severne Makedonije 2020. godine) i uticao na rešavanje višedecenijskog makedonsko-grčkog spora kroz Prespanski sporazum iz 2018. godine, značajna su i dalje očekivanja temeljne promene pristupa prema Balkanu u narednom periodu u slučaju njegovog izbora. Međutim, čak i u ovakvom scenariju treba očekivati kontinuitet spoljne politike SAD-a prema Srbiji i Zapadnom Balkanu sa potencijalnim manjim modifikacijama (*Politicki.ba* 2024).

Odnos Srbije prema krizama u Ukrajini i na Bliskom istoku takođe će biti indikativan. Posebno se to odnosi na informacije o kontinuiranom snabdevanju Ukrajine municijom od 2022. godine (Russell, Dunai 2024). Štaviše, i pored toga za očekivati je i da će Srbija i entitet Republika Srpska ostati izvesna osa ruskog uticaja na Zapadnom Balkanu sa prenetim uticajem i na Crnu Goru. Kineski uticaj nakon početka rata u Ukrajini se umnogome smanjio na jugoistoku Evrope. Tako je i prethodni aranžman Kina + 17 zemalja Centralne i Istočne Evrope (*China-CEEC 17*), zahvaljujući napuštanju ove inicijative od strane pojedinih evropskih zemalja (Italije i pribaltičkih republika), sada manje delotvoran (Tan 2023). No, Srbija i Mađarska ustrajno su na tom putu osnažujući konstantno svoje veze sa Pekingom.

Mađarski premijer Viktor Orban uporno je ponavljao da je Srbija deo Srednje Evrope. On je u svoju srednjoevropsku orbitu uticaja i politike „zaštite“ Mađara, odnosno Karpatski basen, uključio i Srbiju, pored delova susednih Slovačke i Rumunije. Srednja Evropa, prema Orbanu, percipirana je i kao stecište konzervativnih režima (RSE 2024f). No, i nedostatak realne političke alternative u Mađarskoj sve to dodatno potvrđuje kao širi koncept, koji će po svemu ostati nepromenjen i nakon odlaska Orbana sa vlasti. Istovremeno, Srbija se trenutno nalazi na vetrometini svetske geopolitike, ali i dalje kao „zatočenica“ vlastite geografije (Maršal 2019, 111). Njen srednjoevropski i podunavski identitet ostaje u senci njenih drugih identiteta, dok je konstanta njenog položaja ostanak na periferiji savremenog kapitalizma. Srednja Evropa tako neće biti atraktivno

pribežište Srbiji, koja je u svojim očekivanjima oslonjena na globalni Istok. Štaviše, Srbija i unutar sebe heterogena Srednja Evropa se zapravo u značajnoj meri razilaze.

Nepoverenje prema Srbiji i njenim realnim namerama raste i u okviru njenog južnog okruženja. To se pre svega odnosi na Srbiju na Balkanskom poluostrvu. S druge strane, to se prenosi i na njen odnos prema progermanskoj Srednjoj Evropi. Ekonomska vezanost sa ovim delom Srednje Evrope je više nego vidljiva imajući u vidu relacije Srbije sa „trouglom“ – Nemačkom, ali i Slovenijom i Italijom, pre svega u ekonomskoj ravni, dok političko približavanje ovom krugu zemalja ide veoma otežano (PKS 2024). Pitanje neuvođenja sankcija Rusiji to istovetno pokazuje, kao i sveukupna višegodišnja veoma niska stopa usklađenosti pozicija Srbije sa Zajedničkom spoljnom i bezbednosnom politikom Evropske unije (ISAC fund 2023). Sve to udaljava zemlju od njenih barem i deklarativnih aspiracija za članstvo u Evropskoj uniji. Treba istaći i da se evidentni ekonomski napredak Srbije, ostvaren pre svega kroz ojačane veze sa Evropskom unijom, ne vezuje za druge okvire njene interne modernizacije.

Negovanje svojevrsnog kulta vesternofobije je više nego evidentno u Srbiji, pre svega u medijskoj, ali i u akademskoj sferi tokom protekle decenije. Zapad tako sobom nosi u simboličkom smislu loše predznake, dok se u ovoj crno-belooj dihotomiji Istoku (Rusiji i Kini) daju sve obrnute karakteristike. U tom smislu je i opšta ne preterano dobra percepcija Srednje Evrope, kao geostrateškog konstrukta šire integrisanog u Zapad, osnažena u srpskom društvu i pored izuzetaka poput Mađarske i Slovačke. I u tom smislu najveći deo javnosti je za pravljenje izvesne distinkcije i dodatno udaljavanje od Srednje Evrope, koje bi išlo paralelno sa približavanjem Rusiji i Kini kao više nego poželjnim akterima. Srednja Evropa se percipira i u ne baš povoljnom smislu zbog činjenice da ovom krugu zemalja pripadaju Slovenija i Hrvatska. Imajući u vidu stalnu zaoštrenost odnosa između zvaničnog Beograda i Zagreba, rešenje čitavog niza otvorenih pitanja sa Hrvatskom ostaje odloženo za naredni period. Nakon odlaska sa vlasti Janeza Janše u Sloveniji tokom 2022. godine, više je nego naglašen sasvim drugačiji odnos Beograda prema ovoj zemlji, kako zbog neimenovanja novog srpskog ambasadora u Ljubljani (2023), tako i vezano za brojne okolnosti oko predlaganja rezolucije o Srebrenici u Generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija, gde se ova zemlja pojavila kao njen kosponzor (2024) (*Al Jazeera Balkans 2024b*).

Spoljnopolitičko pozicioniranje Srbije može ujedno usloviti i njenu dodatnu „usamljenost“ na Zapadnom Balkanu, ali sasvim moguće i u Jugoistočnoj Evropi. Za razliku od njoj susedene Mađarske, koja svoje ponašanje može ipak koordinisati u okviru šireg članstva u Evropskoj uniji i NATO, Srbija će mimo tog okvira teško samostalno uspeti da održi takav svoj kurs. Nekomplementarnost spoljnopolitičkih nastojanja Srbije sa ostatkom okruženja može uticati i na redefinisane sadašnjeg

položaja. Podrška Rusije i Kine u međunarodnim organizacijama, poput nedavnog glasanja o rezoluciji o Srebrenici u Generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija, nije, iako su to najuticajnije mediji u Srbiji drugačije predstavili, doprinela da se može realno sagledati uspešan efekat ove potpore. Štaviše, Srbija se u tim medijskim predstavama i percepcijama označava kao jedan od ključnih aktera „*slobodarskog sveta*“ (Šljukić 2024). Ponovno percipiranje sebe kao globalnog aktera, a ne regionalnog kako je sasvim realno, opet će Srbiju kao i u slučaju ranije politike četiri stuba (2008–2012), ali i u savremenoj paradigmi od 2017. godine, ostaviti mimo regionalnog i evropskog *mainstreama*.

Nesporazumi Srbije sa vlastitim balkanskim, ali i srednjoevropskim okruženjem (pre svega Hrvatskom), nastavljaju se, a interne podele u srpskom društvu takođe postaju gotovo nesavladive i umnogome su veće i u odnosu na deceniju raspada bivše Jugoslavije (1991–2001). Različite i podeljene sfere unutar srpskog društva tako utiču i na sagledavanje njenog okruženja. Uvek su u istorijskom kontinuitetu tokom protekla dva veka u Srbiji bile malobrojnije one snage koje su se zalagale za produbljivanje i poboljšanje odnosa sa akterima u Srednjoj Evropi. Dakle, očekivanja da će doći do konsolidovanja odnosa Srbije sa državama u regionu, i to vezano za potencijalno ubrzanje evropskih integracija i vezivanje za Zapad na globalnom planu, ostaju prilično nerealna i pored uočljive „*politike umirivanja*“ od strane aktuelne administracije američkog predsednika Džozefa Bajdena (Joseph Biden) (Serwer 2022). Stoga je i izvestan privid spoljnopolitičkog približavanja Zapadu, a zapravo suštinsko udaljavanje, uočljivo u oblikovanju javnog mnjenja u Srbiji tokom protekle i u prvoj polovini ove decenije (Sprint Insight 2022). Treba takođe istaći i da će transformacija tako oblikovanog mnjenja u Srbiji ostati dugoročno teška imajući u vidu sistematičnost, stalnost i dubinu poruka koje se već više decenija njemu šalju.

Istraživanje sprovedeno uz podršku Fonda za nauku Republike Srbije. Broj projekta: 7752625. Naziv projekta: National Interests of the Republic of Serbia: from Contestation to Legitimation – National(S).

Bibliografija

- Al Jazeera Balkans*. 2024a. „Orban: Mađarska sa Kinom uspostavila sveobuhvatno partnerstvo“. 09.05.2024. <https://balkans.aljazeera.net/news/world/2024/5/9/orban-madjarska-sa-kinom-uspostavila-sveobuhvatno-partnerstvo>.
- Al Jazeera Balkans*. 2024b. „Koje su sve zemlje sponzori UN-ove Rezolucije o genocidu u Srebrenici?“. 02.05.2024. <https://balkans.aljazeera.net/news/balkan/2024/5/2/koje-su-sve-zemlje-sponzori-un-ove-rezolucije-o-genocidu-u-srebrenici>.
- Anđelković, Nataša. 2024. „Severna Makedonija: Izabrana nova vlada, na vlast se posle sedam godina vraća VMRO–DPMNE“. 24.06.2024. <https://www.bbc.com/serbian/lat/balkan-69143705>.
- Čiževski, Kšištof. 2010. *Etos pograničja*. Beograd: XX vek.
- Ćorović, Vladimir. 2005. *Istorija Srba*. Zemun: Publik praktikum.
- [DK] Danube Commission. 2023. *Beschluss der 100. Tagung der Donaukommission über die Anwendung finanzieller Maßnahmen im Hinblick auf die Russische Föderation*, DAK TAG 100/13, 14. Dezember. https://www.danube.commission.org/uploads/doc/press/2023/decision_100_session.pdf.
- Đukanović, Dragan. 2019. *Spoljnopolitički identiteti Srbije: protivrečnosti i refleksije*. Beograd: Fakultet političkih nauka.
- [EEAS] European Union External Service. 2023. “Belgrade–Pristina Dialogue: EU Proposal – Agreement on the path to normalization between Kosovo and Serbia”. 27.02.2023. https://www.eeas.europa.eu/eeas/belgrade-pristina-dialogue-eu-proposal-agreement-path-normalisation-between-kosovo-and-serbia_en.
- Ekmečić, Milorad. 1992. *Srbija između Srednje Evrope i Evrope*. Beograd: Politika.
- [EUSDR] The EU Strategy for the Danube Region. 2024. “Joint Statement of the Danube Foreign Ministers ‘Vienna Danube Declaration’”. 20.06.2024. <https://danube-region.eu/vienna-danube-declaration-joint-statement-of-the-danube-foreign-ministers-20-june-2024/>.
- Index.hr*. 2023. „Dačić i Grlić Radman: Hrvatska i Srbija žele imati najbolje odnose“. 16.03.2023. <https://www.index.hr/vijesti/clanak/dacic-i-grlic-radman-hrvatska-i-srbija-zele-imati-najbolje-moguce-odnose/2447071.aspx>.
- ISAC Fund. 2023. „Analiza usklađivanja Srbije sa spoljnopolitičkim deklaracijama i merama Evropske unije: Godišnji izveštaj za 2022“. 03.02.2023. <https://www.isac-fund.org/cir/%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B8/%D0%B7%D1%81%D0%B1%D0%BF-%D0%BF%D0%BE%D0%>

B3%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D1%99%D0%B5-31/%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D0%B7%D0%B0-%D1%83%D1%81%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D1%92%D0%B8%D0%B2%D0%B0%D1%9A%D0%B0-%D1%81%D1%80%D0%B1%D0%B8%D1%98%D0%B5-%D1%81%D0%B0-%D1%81%D0%BF%D0%BE%D1%99%D0%BD%D0%BE.

- Jordan, Peter. 2005. "Großgliederung Europas nach kulturräumlichen Kriterien". *Europa Regional* 13(4): 162–173.
- Jozwiak, Rikard. 2024. „Briselski blog o Višegradskoj četvorki: kada 2 + 2 nije jednako 4“. 28.02.2024. <https://www.slobodnaevropa.org/a/briselski-blog-visegradska-cetvorka/32840773.html>.
- Kaplan, Robert D. 2023. *Jadran: saglasje civilizacija krajem novog veka*. Beograd: Laguna.
- Kundera, Milan. 2024. *Oteti Zapad ili tragedija Srednje Evrope*. Beograd: Laguna.
- Lukiv, Jaroslav. 2024. „Rusija i Ukrajina: Orban u Moskvi sa Putinom, kritike iz EU“. 05.07.2024. <https://www.bbc.com/serbian/lat/svet-69172419>.
- Magris, Claudio. (1986) 2010. *Dunav*. Beograd: Otkrovenje.
- Maršal, Tim. 2019. *Zatočnici geografije: deset mapa koje vam govore sve što treba da znate o globalnoj politici*. Beograd: Laguna.
- Mijatović, Čedomilj. (1917) 2017. *Uspomene balkanskog diplomate*. Beograd: MJU Radio-televizija Srbije.
- Mikanowski, Jacob. 2023. *Goodbye Eastern Europe: An Intimate History of Divided Land*. London: Oneworld publications.
- Milanović, Đorđe. 2011. *Propast Panevrope*. Novi Sad: Prometej.
- Milić, Predrag. 2024. „Crna Gora dobila pozitivan IBAR, Varhelji poručio da je Evropa spremna za proširenje“. 26.06.2024. <https://www.glasamerike.net/a/crna-gora-dobila-pozitivan-ibar-varhelji-poru%C4%8Dio-da-je-evropa-spremna-za-pro%C5%A1irenje/7674771.html>.
- Naumann, Friedrich. 1917. *Central Europe*. New York: A. A. Knopf.
- NIN. 2024. „Američka ambasada u Sarajevu: Zaključci Svesrpskog sabora su napad na Dejton i državne insitucije BiH“. 11.06.2024. <https://www.nin.rs/politika/vesti/50988/americka-ambasada-zakljucci-svesrpskog-sabora-napad-na-dejton-i-drzavne-institucije-bih>.
- Orel, Katrin. 2012. *Srednja Evropa: Od ideje do istorije*. Beograd: CLIO.
- Pantelić, Željko. 2024. „Poslednja stanica Evropa“. *Velike priče*. 18.06.2024. <https://velike-price.com/podcast/poslednja-stanica-evropa/>.

- Piroćanac, Milan S. (1892) 2019. *Međunarodni položaj Srbije*. Beograd: Službeni glasnik.
- [PKS] Privredna komora Srbije. 2024. *Pregled spoljnotrgovinskih kretanja – bilateralni odnosi Srbije i drugih zemalja sveta*. <https://pks.rs/pregled-spoljnotrgovinskih-kretanja>.
- Politicki.ba*. 2024. „Švicarski list: Izborom Trumpa izvjestan je rat na Balkanu“. 24.06.2024. <https://politicki.ba/vijesti/svicarski-list-izborom-trumpa-izvjestan-je-rat-na-balkanu/55078>.
- Politika*. 2022. „Srbi treća etnička zajednica po brojnosti u Austriji“. 26.07.2022. <https://www.politika.rs/scc/clanak/512927/Srbi-treca-etnicka-zajednica-po-brojnosti-u-Austriji>.
- Politika*. 2024a. „Vučević: Nemačka sponzor rezolucije, a počinila najstravičnije zločine“. 22.05.2024. <https://www.politika.rs/scc/clanak/615824/Vucevic-Nemacka-sponzor-rezolucije-a-pocinila-najstravicnije-zlocine>.
- Politika*. 2024b. „Pokret socijalista čiji je osnivač Aleksandar Vulin podneo rezoluciju o pridruživanju Srbije BRIKS-u“. 28.08.2024. <https://www.politika.rs/sr/clanak/568584/Pokret-socijalista-ciji-je-osnivac-Aleksandar-Vulin-podneo-rezoluciju-o-pridruzivanju-Srbije-BRIKS-u>.
- [PSO] (Pokrajinska skupštinska odluka o pristupanju Autonomne pokrajine Vojvodine Savezu Alpe-Jadran). 2023. *Službeni list AP Vojvodine*, br. 24/2023. http://demo.paragraf.rs/demo/combined/Old/t/t2023_06/APV_024_2023_002.htm.
- Rejdi, Martin. 2024. *Habzburzi: vladari sveta*. Beograd: Laguna.
- Rosanda, Marcello. 2023. „Povjesničar Tvrtko Jakovina: ‘U Hrvatskoj imamo tip nacionalizma koji ne želi nikakvu vezu s jugoistočnim susjedima, a istovremeno nismo stvorili neke osobite veze sa zemljama srednje Europe’“. 02.04.2023. https://www.glasistre.hr/politika/2023/04/02/u-hrvatskoj-imamo-tip-nacionalizma-koji-ne-zeli-imati-nikakvu-vezu-s-jugoistocnim-susjedima-a-isto-855217#google_vignette.
- Russell, Alec, and Marton Dunai. 2024. “Serbia turns blind eye to its ammunition ending up in Ukraine”. *Financial Times*. 22.06.2024. <https://www.ft.com/content/136ed721-fd50-4815-8314-d9df8dc67fd6>.
- RSE. 2022. „Orban podržao Dodika, entitet Republika Srpska nazvao ‘počasnim susjedom’“. 29.09.2022. <https://www.slobodnaevropa.org/a/orban-dodik-izbori-bosna-hercegovina/32057657.html>.

- RSE. 2024a. „Nova Vlada Slovačke optužuje bivšu za veleizdaju zbog vojnih donacija Ukrajini“. 21.06.2024. <https://www.slobodnaevropa.org/a/slovacka-optuzbe-vele-izdaja-rat-ukrajina/33004320.html>.
- RSE. 2024b. „Evropska unija ‘izvlači keca’ iz rukava da privoli Mađarsku na pomoć Ukrajini“. 30.01.2024. <https://www.slobodnaevropa.org/a/madjarska-eu-ukrajina-pomoc/32796549.html>
- RSE. 2024c. „Uzajamne osude Poljske i Mađarske usred upozorenja da Budimpešta otvara vrata ruskim špijunima“. 31.07.2024. <https://www.slobodnaevropa.org/a/poljska-madjarska-spor-diplomatija/33056249.html>.
- RSE. 2024d. „Poseta Si Đipinga Srbiji ‘tempirana da poveća tenzije’, rekao Eskobar“. 08.05.2024. <https://www.slobodnaevropa.org/a/eskobar-kosovo-savjet-evrope/32938394.html>;
- RSE. 2024e. „Srbija najavljuje saradnju sa Mađarskom u promociji porodičnih vrednosti“. 21.06.2024. <https://www.slobodnaevropa.org/a/memorandum-promocija-porodicnih-vrednosti-srbija-madjarske/33003990.html>.
- RSE. 2024f. „Orban sklopio savez s austrijskim i češkim nacionalističkim strankama“. 30.06.2024. <https://www.slobodnaevropa.org/a/orban-savez-austrija-ceska/33014409.html>.
- RTS. 2018. „Orban: Srbija ne pripada Balkanu, već Srednjoj Evropi“. 28.07.2018. <https://www.rts.rs/lat/vesti/politika/3214318/orban-srbija-ne-pripada-balkanu-vec-srednjoj-evropi.html>.
- Sedivi, Jiri, and Marcin Zaborowski. 2005. “Old Europe, New Europe and Transatlantic Relations”. In: *Old Europe, New Europe and Transatlantic Agenda*, edited by Kerri Londhurst and Marcin Zaborowski, 1–28. New York: Routledge Press.
- Serwer, Daniel. 2022. “Delusions don’t make reality”. 12.12.2022. https://www.peacefare.net/2022/12/12/delusions-dont-make-reality/?utm_source=Klix.ba&utm_medium=Clanak.
- Sladek, Zdenjek. 2019. *Mala Antanta 1919–1938: njene privredne, političke i vojne komponente*. Beograd: Službeni glasnik.
- Sprint Insight. 2022. *Istraživanje Srbija 2022: Projekat National(S)*. Avgust. <https://nationals.rs/wp-content/uploads/2022/11/NationalS-1.pdf>.
- [Svesrpski sabor] Svesrpski sabor. 2024. *Deklaracija o zaštiti nacionalnih i političkih prava i zajedničkoj budućnosti srpskog naroda*. 08.06.2024. https://www.rts.rs/upload//media/2024/5/8/15/58/872/2796060/%D0%94%D0%B5%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D1%80%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%98%D0%BO_%D0%

- A1%D1%80%D0%BF%D1%81%D0%BA%D0%B8_%D0%A1%D0%B0%D0%B1%D0%BE%D1%80_07_06_2024.pdf.
- Šljukić, Mihaela. 2024. „Kako je Vučić postao ‘lider slobodnog sveta’?“. 08.06.2024. <https://www.istinomer.rs/analize/analize-analize/kako-je-vucic-postao-lider-slobodnog-sveta/>.
- Štavljanin, Dragan. 2024. „Thode: Nemačkoj će do 2030. nedostajati tri miliona radnika“. 17.06.2024. <https://www.slobodnaevropa.org/a/nemacka-manjak-radne-snage-radnici/32993477.html>.
- [Tajna konvencija] *Tajna konvencija između Austrougarske i Srbije*, Beograd, 1881. U: *Balkanski ugovorni odnosi 1876–1996*. Knjiga prva. urednik Stojković, Momir. Beograd: JP „Službeni list“ SRJ, SJU „Međunarodna politika“.
- Tan, Clement. 2023. “Italy’s possible withdrawal from China’s Belt and Road program could pave the way for future exits”. 14.09.2023. <https://www.cnbc.com/2023/09/14/italy-possible-withdrawal-may-lead-to-future-exits-from-chinas-bri.html>.
- TANJUG. 2024a. „Glasanje u Austriji: Tesna pobeda krajnje desnice“. 09.06.2024. <https://www.tanjug.rs/svet/politika/92976/glasanje-u-austriji-tesna-pobeda-krajnje-desnice/vest>.
- TANJUG. 2024b. „Viktor Orban: Sa Šolcom sam razjasnio da je sukob sa Manfredom Veberom sukob sa Briselom““. 21.06.2024. <https://www.tanjug.rs/svet/politika/95464/viktor-orban-sa-solcom-sam-razjasnio-da-je-sukob-sa-manfredom-veberom-sukob-sa-briselom/vest>.
- Tuhina, Gjeragina. 2024. „Uspeh krajnje desnice na izborima za Evropski parlament“. 09.06.2024. <https://www.slobodnaevropa.org/a/eu-izbori-evropski-parlament/32984596.html>.
- Vladić, Stjepko. 2019. „Zašto se Hrvatska nije pridružila Višegradskoj skupini, u koju je pozvana već 1991. godine?“. 28.04.2019. <https://narod.hr/hrvatska/zastose-hrvatska-nije-pridruzila-visegradskoj-skupini-u-koju-je-pozvana-vec-1991-godine>.
- [Zajednička izjava] Predsednik Republike Srbije. 2024. „Zajednička izjava Republike Srbije i Narodne Republike Kine o produblivanju i podizanju sveobuhvatnog strateškog partnerstva i izgradnji zajednice Srbije i Kine sa zajedničkom budućnošću u novoj eri“. 08.05.2024. <https://www.predsednik.rs/lat/pres-centar/saopstenja/zajednicka-izjava-predsednika-republike-srbije-i-predsednika-narodne-republike-kine>.

Dragan ĐUKANOVIĆ, Marko DAŠIĆ

**SERBIA'S POSITIONING IN THE CENTRAL EUROPEAN CONTEXT:
BETWEEN THE "TWO/THREE" CONCEPTS OF CENTRAL EUROPE**

Abstract: The authors discuss the unique characteristics of Central Europe, particularly in the last century, and highlight the fundamental differences in the influence vectors within this region of Europe. In this regard, we can distinguish the regions of the Visegrad Group (V4) and the Alpine sub-region (Germany, Austria, Croatia, and Slovenia). The differences between the countries in the V4 arrangement are more pronounced, particularly regarding their positions on the 2022 Russian invasion of Ukraine and their varying dynamics of democratic processes. Throughout its modern history, Serbia has predominantly had strained relations with its Central European neighbours. Regarding this, the authors specifically highlight many phases, particularly in the early 19th century. As a result, Serbia's current foreign policy is examined in the context of its relations with the states of an otherwise intricate Central Europe. In this regard, the broader context of Serbia's objectively slow European integration is highlighted, as well as its intense relations with China and Russia. The authors conclude that Serbia will continue to face challenges in its immediate Central European environment.

Keywords: Serbia, Central Europe, Visegrad Group, Germany, Austria, foreign policy, European Union.